

Marina Budić

KANTOV RETRIBUTIVIZAM I SMRTNA KAZNA

APSTRAKT: Rad se bavi Kantovim shvatanjem kažnjavanja uopšte, kao i jednim specifičnim oblikom kazne, naime, smrtnom kaznom. U prvom delu rada razmatraju se Kantovi stavovi o kažnjavanju i ispituje u kojoj su meri oni retributivne prirode. Prema Kantovom gledištu, prestupnika treba kazniti isključivo zbog toga što je počinio prestup (retribucija), i proporcionalno prestupu (ius talionis). U literaturi su se nedavno pojavile interpretacije koje ukazuju na to da Kantova teorija kazne nije sasvim retributivna, već pre kombinovana, tako da sadrži elemente i retribucije i zastrašivanja. Ukoliko jasno razgraničimo cilj, opravdanje i meru kažnjavanja, svrhu i opravdanje formiranja države (time i institucije kažnjavanja), uvidećemo da ove interpretacije nisu ispravne. U radu se pokazuje da kod Kanta retribucija određuje i cilj i opravdanje kažnjavanja, da su razlog i opravdanje države (i kažnjavanja) postizanje pravde, odnosno očuvanje individualnih sloboda građana u jednakoj meri, dok se kontrola zločina treba shvatiti kao realizacija ovog cilja. Takođe, potrebno je imati u vidu distinkciju između činjeničkog i normativnog nivoa – Kant tvrdi da osobu treba kazniti isključivo zbog toga što je počinila prestup, iako njeno kažnjavanje istovremeno zastrašuje, odnosno odvraća od prestupa druge građane, što je činjenička tvrdnja. Teorija kažnjavanja propisuje cilj i opravdanje kažnjavanja, što spada u normativni domen, a kod Kanta je ono temeljno retributivno. Takođe, potrebno je uzeti u obzir još jednu distinkciju koju Kant uvodi, a to je distinkcija između noumenalne i fenomenalne sfere postojanja. Pravda je noumen ili ideja, ono čemu država teži, dok se ona realizuje i postaje fenomen ili pojava kada država primeni zakone i kazne u određenoj društvenoj zajednici. Zastrašivanje ili kontrola zločina deo je ostvarenja pravde u empirijskom svetu.

Drugi deo rada bavi se Kantovim afirmisanjem smrtne kazne, prigovorima na ovo afirmisanje, i najzad, predlaže se alternativa ovoj kazni. Alternativa smrtnoj kazni proističe iz nekoherentnosti u primeni principa ius talionis. To bi mogao biti jedan kantovski pristup kažnjavanju. Doživotna zatvorska kazna izbegava prigovor iz nepovratnosti kažnjavanja (argument iz nepovratnosti smrtne kazne) i u skladu je sa osnovnim principima Kantove etike.

KLJUČNE REČI: Kant, teorija kazne, retribucija, čast, dostojanstvo, smrtna kazna

Uvod

U radu ću se baviti Kantovim shvatanjem kazne. U prvom delu rada izneću Kantovo shvatanje prava, zločina, kazne i kažnjavanja, dok ću u drugom delu ispitati u kom smislu i do koje mere su Kantovi stavovi retributivni. U poslednjem delu rada razmotriću jedan naročit oblik kazne, naime, smrtnu kaznu.

Kantovo gledište o kažnjavanju smatra se retributivnim pošto je Kant primarni cilj kažnjavanja video u postizanju pravde. Prema Kantovom gledištu, prestupnika treba kazniti isključivo zbog toga što je počinio prestup (retribucija), i proporcionalno prestupu (*ius talionis*). U literaturi su se nedavno pojavile interpretacije koje ukazuju na to da Kantova teorija kazne nije sasvim retributivna, već pre kombinovana, tako da sadrži elemente i retribucije i zastrašivanja. Ukoliko jasno razgraničimo cilj, opravdanje i meru kažnjavanja, svrhu i opravdanje formiranja države (time i institucije kažnjavanja), uvidećemo da ove interpretacije nisu ispravne. Tvrdiću da kod Kanta retribucija određuje i cilj i opravdanje kažnjavanja, da su razlog i opravdanje države (i kažnjavanja) postizanje pravde, odnosno očuvanje individualnih sloboda građana u jednakoj meri, dok se kontrola zločina treba shvatiti kao realizacija ovog cilja. Takođe, potrebno je imati u vidu distinkciju između činjeničkog i normativnog nivoa – Kant tvrdi da osobu *treba* kazniti isključivo zbog toga što je počinila prestup, iako njeno kažnjavanje istovremeno zastrašuje, odnosno odvraća od prestupa druge građane, što je činjenička tvrdnja. Teorija kažnjavanja propisuje cilj i opravdanje kažnjavanja, što spada u normativni domen, a kod Kanta je ono temeljno retributivno. Takođe, potrebno je uzeti u obzir još jednu distinkciju koju Kant uvodi, a to je distinkcija između noumenalne i fenomenalne sfere postojanja. Pravda je noumen ili ideja, ono čemu država teži, dok se ona realizuje i postaje fenomen ili pojava kada država primeni zakone i kazne u određenoj društvenoj zajednici. Zastrašivanje ili kontrola zločina deo je ostvarenja pravde u empirijskom svetu.

Kao najekstremnija i najspornija vrsta kazne izdvaja se smrtna kazna. U trećem delu rada najpre ću razmotriti glavne prigovore Kantovom afirmisanju smrtno kazne, posle čega ću razmotriti pitanje da li bi alternativa smrtnoj kazni, kao što je doživotna zatvorska kazna, mogla biti prihvatljiva za Kanta. Budući da kod Kanta postoje izuzeci od primene striktno retribucije kritičari tvrde da je izbor arbitran (tj. odluka za koje će se zločine, a za koje ne, primenjivati striktno retribucija). Tada se možda može postaviti pitanje zašto se i za namerno ubistvo ne bi napravio izuzetak od striktno primene ovog principa, te zašto se, umesto smrtno kazne, ne bi primenila doživotna zatvorska kazna. Ovo bi mogao biti jedan kantovski pristup kažnjavanju.

I

Kantovo shvatanje prava

Kant je smatrao da svako racionalno biće ima urođeno pravo na slobodu, te da ima i dužnost da napusti prirodno stanje i uđe u političku zajednicu koja je uređena društvenim ugovorom kako bi na pravedan način ovu slobodu zaštitio.¹

1 Scheid, D. E. 1983. Kant's Retributivism, *Ethics*, Vol. 93, No. 2, str. 271

Kategorički zahtev za osnivanjem pravnih institucija proističe iz činjenice da, kao racionalni delatnici, ljudi nužno cene svoju slobodu, i stoga čine ono što je potrebno da bi je zaštitili. Razlog za izlazak iz prirodnog stanja, prema Kantu, jeste njegov nepravedan karakter koji se ispoljava u tome što u slučaju sporanema nepristrasnog sudije koji će odlučiti ko je u pravu, već svako želi sam da bude sudija. Samo u građanskom stanju postoji spoljašnja pravda.²

Prema Kantovom gledištu, građansko društvo treba da počiva na slobodi, jednakosti i nezavisnosti svakog člana društvene zajednice. Čovek, po Kantu, ima prirodno pravo na jednaku slobodu koje mu je dato rođenjem, i koje država ima zadatak da štiti. Jednakost se ogleda u tome da su svi članovi državne zajednice međusobno jednaki pred zakonom, dok se nezavisnost odnosi na građane kao na subjekte zakona koje propisuju sami sebi, odnosno na građane kao zakonodavce.³

Kant pravo shvata kao skup uslova pod kojima se samovolja jednoga može sjediniti sa samovoljom drugoga po nekom opštem zakonu slobode. Pravni kategorički imperativ, koji Kant naziva *univerzalnim principom zakona(prava)* glasi: *Postupak je pravedan ukoliko može koegzistirati sa slobodom svakog u skladu sa univerzalnim zakonom.*⁴ Vrsta slobode na koju se referira unutar krivičnog zakona jeste spoljašnja sloboda. Unutrašnja sloboda misli i motivacije je izvan domašaja prava. Spoljašnja sloboda ili sloboda u političkom smislu ogleda se u *nezavisnosti od ograničenja tuđim izborom.*⁵

Dalje, kategorički zahtev za osnivanjem pravnih institucija povlači kategorički zahtev za kažnjavanjem, jer je kazna uključena u koncept pravnog zakona, a opravdana je zato što predstavlja nužan uslov postojanja spoljašnje slobode.⁶ Stav da je zakon kažnjavanja kategorički imperativ, prema Kantu, znači da je kazna ne samo opravdana, već je i nužan odgovor na kršenje zakona. Pravne institucije ograničavaju delanje patološkim podsticajima, služeći se čovekovom averzijom prema stvarima koje izazivaju bol i vezivanjem za zadovoljstvo.⁷

Kantovo shvatanje kažnjavanja

Termin *kažnjavanje* označava institucionalizovanu radnju, odnosno praksu nanošenja štete ili zla osobama koje su počinile prestup. Svaka teorija kazne treba da odgovori na sledeća pitanja: prvo, šta je prestup i *kada se prestupnik može smatrati odgovornim za*

2 Kantova teorija države i zakona izražena je stavovima koji predstavljaju ideale; Kant shvata da stvarno stanje može u najboljem slučaju biti samo približno tome.

3 Rauscher, Frederick, "Kant's Social and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/kant-social-political/>

4 Potter, N. T. Jr., 1998. The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, *Autonomy and Community: Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*, str. 171

5 Rauscher, Frederick, "Kant's Social and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/kant-social-political/>

6 *Ibid.*

7 Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian Review, 15, str. 3

njega; drugo, šta je kažnjavanje; treće, šta kaznu čini adekvatnom, pri čemu se adekvatnost odnosi na meru i način kažnjavanja.⁸ Razmotrimo Kantove odgovore na ova pitanja.

Prestup i odgovornost

Kant definiše zločin kao *nameran* prestup, odnosno kao postupak koji je povezan sa svešću da je to prestup. Kant razlikuje dve vrste takvih postupaka:

„Nenameran prestup, kaže on, koji se ipak može uračunati, zove se puka krivica. Nameran (tj. onaj koji je vezan sa svešću da je to prestup) zove se zločin.”⁹

Nenamerni su oni prestupi kod kojih prestupnik nije imao nameru da prestupi, ali je dovoljno znao o zakonu da je mogao imati svest da je ono što čini prestup. Namerni su, pak, oni prestupi koji su učinjeni sa punom svešću da je reč o prestupu. U prvom slučaju, dakle, prestup proističe iz nemara, a u drugom iz namere.

Da bi se neko kaznio za radnju kojom je prekršio zakon, mi mu moramo moći pripisati odgovornost za nju. Odgovornost, pak, zahteva svest o zakonu, i slobodu da se dela na osnovu te svesti. Kant je pojam slobode dvostruko koncipirao u *negativnom* i *pozitivnom* obliku. *Negativno* određena, sloboda je sposobnost *da delamo nezavisno od nužnog uslovljavanja stranih uzroka*. U Kantovom *pozitivnom* pojmu slobode kao autonomije, htenje je sposobnost ličnosti da postavi *zakon samoj sebi*. Pozitivna sloboda (autonomija) je sposobnost osobe da postavi ciljeve, moralne principe u životni plan, i da ih se pridržava uprkos svojim kratkoročnim ciljevima i interesima.¹⁰

Kazna i kažnjavanje

Kazna se može posmatrati sa različitih stanovišta, u teološkom, pravnom, moralnom i drugim kontekstima. Za potrebe ovog rada razmotriću pravni i etički smisao kazne.

Igor Primorac je pravni apsket kazne sistematizovao na sledeći način: (1) postupak kojim se namerno nanosi neko zlo (2) nekome ko je počinio prestup (3) zbog toga što je počinio prestup, pri čemu je (4) onaj ko to zlo nanosi neki čovek ili grupa ljudi (5) koji su ovlašćeni da to čine.¹¹

Kažnjavanje u pravnom smislu Kant određuje kao i pravo i (savršenu) dužnost države da prestupniku nanese zlo u cilju ostvarivanja pravde, a da pri tom to ne bude slučaj u kojem je počinio kažnjen kao puko sredstvo za ostvarenje daljih ciljeva. Kant piše:

8 Corlett, A. J. 2013. *Responsibility and Punishment*, Library of Ethics and Applied Philosophy, Volume 34, str. 64 Dakle, potrebno je odrediti zbog čega bi neko trebalo da bude kažnjen, u kojoj meri, do kojih granica i na koji način.

9 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 25

10 Landa, D. 2009. On the Possibility of Kantian Retributivism, *Utilitas* 21 (3), str. 279

11 Primorac, I. 1978. *Prestup i kazna: Rasprave o moralnosti kazne*, Beograd: NIP "Mladost", str. 12

„Krivični zakon je kategorički imperativ i teško onome ko se provuče kroz zmijske vijuge nauke o sreći da pronade nešto što će ga, prednošću koju obećava, osloboditi kazne ili i samo jednog njenog stepena.”¹²

U etičkom smislu, pitanje o kazni jeste pitanje o opravdanosti kažnjavanja. Prema Kantovom shvatanju, cilj i opravdanje kažnjavanja jeste uspostavljanje pravde koja je zločinom bila narušena. Prestupnik se primarno kažnjava zbog toga što je počinio zločin. Kant piše:

„Sudska kazna, koja je različita od prirodne, kojom porok sam sebe kažnjava i na koju se zakonodavac uopšte ne obazire, ne može se nikad izreći samo kao sredstvo da se neko drugo dobro unapredi, za samog zločinca ili za građansko društvo, nego uvek mora biti izrečena protiv njega zato što je počinio zločin; jer se s čovekom nikad ne može postupati samo kao sa sredstvom za namere nekog drugog i pomešati ga s predmetima stvarnog prava, od čega ga štiti njegova prirodna ličnost, mada, dakako, može biti osuđen da izgubi građansku. On se mora smatrati kažnjivim pre nego što se još i pomisli na to da se iz te kazne izvuče neka korist za njega samog ili njegove sugrađane.”¹³

Primorac je na sledeći način sistematizovao Kantove stavove: (1) Moralno pravo da nekog kaznimo proističe jedino iz toga što je on počinio prestup; (2) Iz prestupa proističe ne samo pravo da prestupnika kaznimo već i moralna dužnost da to učinimo; (3) Kazna treba da bude po težini srazmerna prestupu (*ius talionis*); (4) Kazna predstavlja ono na šta prestupnik ima moralno pravo.¹⁴ Kada je reč o Kantovoj teoriji kazne, važno je istaći još jednu stvar; naime, kazna se primenjuje samo na umna (racionalna, slobodna) bića, u koja Kant ne svrstava decu, životinje i umno poremećene ljude.¹⁵

Pa ipak, u Kantovom shvatanju kazne, pored postizanje pravde, pojavljuje se još jedan element. Korlet ističe da korisnost kazne jeste sekundarno *dobro* koje proističe iz kažnjavanja, odnosno da će i sam prestupnik, kao i građansko društvo, imati više *koristi* ukoliko se sprovede odgovarajuća kazna.¹⁶ Kant u *Predavanjima iz etike* zaista govori i o korisnosti kažnjavanja, koje se ogleda u zastrašivanju, te prevenciji krivičnih postupaka:

„Sve kazne koje sprovodi autoritet jesu po svom karakteru zastrašivanje (odvratanje), namenjene ili da odvrata samog počinioca, ili da upozore druge njegovim primerom.”¹⁷

12 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 133

13 *Ibid.*

14 Primorac, I. 1978. *Prestup i kazna: Rasprave o moralnosti kazne*, Beograd: NIP "Mladost", str. 12-13

15 Kant, I. 2008. *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd: Dereta, str.69

16 Corlett, A. J. 2013. *Responsibility and Punishment*, Library of Ethics and Applied Philosophy, Volume 34, str. 70

17 Kant, I. 1997. *Lectures on ethics*, United Kingdom: Cambridge University Press, str. 79

„Sve kazne koje sprovodi vlast jesu pragmatične i njihov cilj jeste da ili isprave ili da prikažu primer drugima. Autoritet kažnjava, ne zbog toga što je zločin počinjen, već tako da se zločin ni ne sme počinuti. Ali svaki zločin, pored ove kazne, zaslužio je da bude kažnjen.”¹⁸

Dakle, prestupnik je prvo zaslužio da bude kažnjen (time što je počinio prestup), a kazna je ne samo nužan odgovor na prestup, već je povrh toga i korisna jer omogućava kontrolu zločina. Ovi elementi kazne biće detaljnije objašnjeni u drugom delu rada.

Prikladnost i mera kazne

Kada je reč o prikladnosti i meri kazne, Kant tvrdi da bi kazna trebalo da bude proporcionalna zločinu koji je izvršio prestupnik. Pravedna kazna podrazumeva primenu principa *ius talionis*.¹⁹ Stepem i adekvatnost kažnjavanja zasnivaju se na principu jednakosti, odnosno na jednakom postupanju prema prestupniku, kao i prema njegovoj žrtvi.²⁰ I zato, kada je to moralno i fizički moguće, kazna treba da bude identična počinjenom zločinu.²¹ Kantu je, međutim, bilo jasno da iz ovoga mogu proisteći problemi. Zbog toga navodi izuzetke od striktno proporcionalnosti, i to u sledećim slučajevima: (1) za silovanje, sodomiju i bestijalnost:

„Za silovanje i sodomiju, kaže on, kazna je kastracija, dok je za bestijalnost odgovarajuća kazna doživotno isključenje iz građanskog društva.”²²

Dakle, istovetnost kazne ovde nije striktna. U slučajevima poput silovanja, država ne može sa moralne tačke gledišta da učini počinocu doslovno istu stvar koju je on učinio svojoj žrtvi. Dalje, (2) Kant piše da ukoliko osoba višeg društvenog statusa verbalno uvredi osobu nižeg statusa, kazna je javno izvinjenje i poljubac u ruku osobe kojoj je nanela uvredu, što će u njoj izazvati poniženje slično onom koje je sama izazvala prilikom uvrede; (3) Ukoliko osoba višeg društvenog statusa udari osobu nižeg statusa, kazna je izvinjenje i boravak u samici; (4) Još jedan slučaj u kojem su gotovo svi građani saučesnici u ubistvu. Kantovo rešenje u poslednjem slučaju jeste to da svi treba da se osude na smrt, ali potom treba odložiti izvršenje (pogubljenje) i sprovesti slabiju kaznu, možda progonstvo.²³ Kant smatra da u slučajevima samoodbrane i ubistva u ratu ili dvoboju, iako je osoba kriva za svoj postupak, ne treba joj presuditi smrtnu kaznu za njen prestup jer je u oba slučaja ubistvo motivisano osećanjem časti.

18 *Ibid.*

19 To je princip *oko za oko, zub za zub*, odnosno odmazda istim sredstvima kojima je bio učinjen zločin, tj. istom merom. Ovaj princip određuje kako pravne institucije treba da utvrde vrstu i visinu kazne koja se izriče za kršenje zakona. (prema Benjamin Š. Yost, 2010:4)

20 Corlett, A. J. 2013. *Responsibility and Punishment*, Library of Ethics and Applied Philosophy, Volume 34, str. 73

21 White, M. D. 2011. *Retributivism: Essays on theory and policy*, Oxford University Press, str. 303

22 Corlett, A. J. 2013. *Responsibility and Punishment*, Library of Ethics and Applied Philosophy, Volume 34, str. 74

23 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 136

Kantovo shvatanje proporcionalnosti znatno je strože ili veoma različito od onog koje je u upotrebi u savremenim krivičnim sistemima. Na primer, dok je prema Kantu proporcionalna kazna za silovanje kastracija, danas se ovaj zločin najčešće kažnjava boravkom u zatvoru. Prema *Krivičnom zakoniku Republike Srbije*²⁴ danas se silovanje kažnjava zatvorom od tri do dvanaest godina (član 178.). Krađa se u opštem slučaju kažnjava novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine (član 203.), dok se teška krađa kažnjava zatvorom od jedne do osam godina (član 204.). Ubistvo se u opštem slučaju kažnjava zatvorom od pet do petnaest godina (član 113.), dok se teško ubistvo kažnjava zatvorom od deset do četrdeset godina (član 114.).

Kada kazna ne može biti ista, onda ona mora biti naneki način proporcionalna zločinu. Time se otvara pitanje samerljivosti zločina i kazne, terazičnih vrednosti – na primer, slobode, boravka u vlastitoj državi, novca (recimo zatvorske kazne ili kastracija u slučaju silovanja). Pitanje je da li za oduzimanje slobode ili za izvesnu novčanu kaznu zaista možemo reći da je proporcionalna zločinu za koji se izriče. Iz toga sledi da je možda svaka kazna koja nije sasvim identična zločinu u određenoj meri neprecizna ili arbitrarna. Veoma je teško odrediti odgovarajuće proporcionalne kazne. Potter, recimo, tvrdi da je zadatak izgradnje savršeno ekvivalentnog sistema kažnjavanja za svako krivično delo izvan ljudskih mogućnosti.²⁵

Kako Kantovo shvatanje kažnjavanja obuhvata odgovore nasva navedena pitanja na koja treba da odgovori svaka teorija kazne²⁶, Kantovi stavovi mogu se nazvati *teorijom kazne*. Kant zaista nije izložio svoje stavove na jednom mestu u obliku sistematizovane teorije, te bi se moglo prigovoriti da Kant nije imao teoriju kazne, već da su interpretatori sakupili njegova shvatanja o kazni i nazvali ih *teorijom*. Budući da Kantovi stavovi zadovoljavaju pitanja navedena u ovom poglavlju, na koje svaka teorija kazne treba da pruži odgovore, i budući da sadrže elemente kažnjavanja koji će biti detaljnije razmotreni u radu, u nastavku rada Kantova shvatanja o kazni zvaću *teorijom kazne*.

II

Teorije o opravdanosti kažnjavanja: retributivizam i utilitarizam

Tradicionalno, rasprave o opravdanosti kažnjavanja obeležio je spor između pobornika teorije retribucije i teorije zastrašivanja.²⁷ Prvi su kao razlog za kažnjavanje navodili zaslugu, a drugi sprečavanje budućih zločina (opšta i posebna prevencija). Danas su se stavovi donekle približili, pa se u diskusijama sve više javljaju kombinovane teorije.²⁸

24 Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014

25 Potter, Nelson T. Jr., 1998. The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, *Autonomy and Community: Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*, str. 182

26 Šta je prestup i kada se prestupnik može smatrati odgovornim za njega; šta je kažnjavanje; šta kaznu čini adekvatnom (mera i način kažnjavanja)

27 Zaibert, L. 2006. *Punishment and Retribution*, Ashgate Publishing Company, str. 11

28 Na primer: Byrd, 1989; Scheid, 1983; Holtman, 1997; Hill, 1997; Hoffer, 1998.

Karakteristika teorije zastrašivanja jeste da je funkcija i opravdanje kazne odvratanje onoga ko bi u suprotnom prekršio zakon. Zastrašivanje je postupak čiji je očekivani efekat ili posledica odvratanje od činjenja budućih zločina ne samo prestupnika, već i drugih građana²⁹, i u funkciji je kontrole zločina. Zastupnici teorija zastrašivanja smatraju da je opravdanje kažnjavanja to što ono smanjuje učestalost i verovatnoću budućih prekršaja. Ovi teoretičari smatraju neprihvatljivom retributivnu ideju o poništavanju onoga što se već desilo. Teorije zastrašivanja razmatraju sledeće komponente: veličinu (ili jačinu), izvesnost (ili sigurnost), i brzinu kažnjavanja. Prva komponenta odnosi se na meru kazne. Iako okrutnije kazne efektivnije odvrataju od zločina, one ne smeju prekoračiti granice ljudskosti i biti nehumane. Isuviše oštre i okrutne kazne jesu nepravedne, a sa druge strane ni one koje nisu dovoljno okrutne ne mogu sprečiti buduće zločine i motivisati ljude da se pokore zakonima, one neće odvratiti ljude od činjenja zločina. Izvesnost kažnjavanja označava jednostavno sigurnost da će se kazna sprovesti nakon što je osoba počinila prestup. Teoretičari zastrašivanja veruju da su efektivnije kazne one kada ljudi znaju da će prekršaji zasigurno biti kažnjeni, i da se na taj način efektivnije odvrata od budućih prestupa. Kazna se mora sprovesti brzo nakon počinjenog prestupa kako bi odvratila od prestupa i zastrašila. Ukratko, teoretičari zastrašivanja veruju da ukoliko je kazna do određene mere okrutnija, izvesnija i sprovedena brže nakon što je počinjen zločin, efektivnije će odvratiti od kršenja zakona i zastrašiti potencijalne prestupnike i druge građane.

Ekstremna teorija zastrašivanja bila bi ona koja insistira na tome da se sva dalja pravila i procedure kažnjavanja izvode samo iz glavnog cilja (da se građani odvrte od kršenja zakona). Ova jednostavna teorija bi dozvolila, odnosno opravdala, *ma koji stepen i vrstu* kazne, bez obzira na to koliko oštra ona bila, koja bi odvratila od kršenja zakona, bez obzira na to kakav je sam zakon. Gotovo da bi svako kažnjavanje koje efektivno odvrata od zločina bilo dozvoljeno, kao i oštrije kazne od onih koje su potrebne, ukoliko efektivno odvrataju od prestupa. S obzirom na to da je odvratanje (zastrašivanje), samo po sebi, orjentisano ka posledicama, većina konsekvencijalista (utilitarista) je prihvatila ovo stanovište.³⁰

Umereniji oblik teorije zastrašivanja opravdanost kazne ne izvodi samo iz glavnog cilja – da se građani zastraše i odvrte od potencijalnih prestupa, već i iz drugih principa, kao što to može biti recimo postizanje pravednosti. Oblici su isti u normativnom pogledu – zastrašivanje je opravdanje kazne, dok se razlikuju jedino *prilikom primene* – ekstremni oblik ne dozvoljava da druge vrednosti ili činjenice utiču na visinu i karakter kazne. Umerenije teorije zastrašivanja jesu one koje uvode izvesna ograničenja u pogledu sprovođenja kazne; na primer, kazne se ne smeju sprovesti na isuviše oštar, odnosno nehuman način, ne smeju se kažnjavati nevine osobe (iako bi njihovo kažnjavanje možda još efektivnije zastrašilo i odvratilo od budućih prestupa).³¹ Umerenija teorija zastrašivanja može tvrditi da je pravda naročito značajna vrednost, ali još uvek ne i dovoljna da bude

29 Merle, J. C. 2000. A Kantian critique of Kant's theory of punishment, *Law and Philosophy*, 19(3): 312

30 Hill, T. E. 1997. Kant on punishment: a coherent mix of deterrence and retribution, *Jahrbuch für Recht und Ethik: Annual Review of Law and Ethics* 5, str. 305

31 Bedau, Hugo Adam and Kelly, Erin, "Punishment", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/punishment/>

najvažnije dobro koje treba da se promovira, to jest, intrinzično dobro koje treba maksimizirati, već je potrebno uzeti u obzir i korisnost kazne, kao i efekte zastrašivanja.³²

Dok su teoretičari zastrašivanja orjentisani ka budućnosti (kazne se sprovode kako se budući potencijalni zločini ne bi ni počinili), retributivisti se fokusiraju na prošlost, jer smatraju da se prestupnik treba kazniti zbog toga što je već počinio prestup.³³ Retributivisti tvrde da je cilj ili razlog kažnjavanja zasluga, odnosno prestup, a da veličina kazne treba biti proporcionalna zločinu. Klasični retributivizam sadrži sledeće teze: (1) jedino opravdanje za nanošenje kazne jeste da je osoba kojoj se kazna nanosi počinila zločin, i (2) jedina opravdana kazna jeste ona koja je srazmerna zločinu prema načinu i stepenu. Uz izvesna ograničenja na ono što je moguće i ljudski (humano), kažnjavanje podrazumeva isto postupanje prema osuđenom prestupniku kakvo je on naneo žrtvi. Cilj ili svrha kažnjavanja, prema ovom stanovištu, jeste da u nekom smislu povрати i uspostavi moralnu ravnotežu ili da povрати pravdu.³⁴

Najčešće se smatra da je Kantova teorija kazne čisto retributivne prirode. Zaista, izgleda da mnogi delovi Kantovih rasprava podržavaju ovu interpretaciju. Kantova rasprava o kazni započinje karakterisanjem prava da se kazni kao prava koje vladar ima da sprovede kaznu nadsubjektom zbog toga što je počinio zločin (prestup). Međutim, neki interpretatori tvrde da je Kant zastupao kombinovan ili modifikovani retributivizam.³⁵ Teško je Kantovu teoriju precizno klasifikovati. Kao što ćemo videti, njegovo gledište uključuje ne samo tvrdnje karakteristične za čist retributivizam, već i tvrdnje koje su karakteristične za teorije zastrašivanja (odvraćanja).³⁶ Kant je zbog toga bio optužen za nedoslednost. Možda problem ipak ne leži u Kantovoj inkonzistentnosti, već pre u modernom monističkom shvatanju kazne, kao što je to Birdova tvrdila u svom radu³⁷. Ipak, smatram da problem proističe iz nerazlikovanja činjeničkog i normativnog nivoa, kao i zanemarivanja Kantove ontologije prilikom interpretacija. Ove ideje ću detaljnije objasniti u narednim poglavljima.

Ispitajmo prvo u kom smislu i do kog stepena se Kantova teorija kažnjavanja može smatrati retributivnom.

Kantova teorija kazne kao čist retributivizam

Sledeći odeljci iz Kantove *Metafizike morala* često se navode kako bi se ukazalo na to da je Kant najsnažniji i apsolutni zastupnik retribucije kao razloga za kažnjavanje³⁸:

32 Hill, T. E. 1997. Kant on punishment: a coherent mix of deterrence and retribution, *Jahrbuch für Recht und Ethik: Annual Review of Law and Ethics* 5, str. 305

33 Bedau, Hugo Adam and Kelly, Erin, "Punishment", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/punishment/>

34 White, M. D. 2011. *Retributivism: Essays on theory and policy*, Oxford University Press, str. 108

35 Na primer: Byrd, "Kant's Theory of Punishment"; Scheid, "Kant's Retributivism"; Murphy, *Kant: The Philosophy of Right*, 109–49; Holtman, "Towards Social Reform"; Ripstein, *Force and Freedom*, 300–24

36 White, M. D. 2011. *Retributivism: Essays on theory and policy*, Oxford University Press, str. 107

37 Byrd, B. S. 1989. Kant's Theory of Punishment: Deterrence in Its Threat, Retribution in Its Execution, Source: *Law and Philosophy*, Vol. 8, No. 2, str. 151-200

38 *Ibid*, str. 152

Čak i kad bi se građansko društvo uz saglasnost svih članova rasturilo (npr. kad bi neki narod koji stanuje na nekom ostrvu zaključio da se razide i rasprši po celom svetu), morao bi poslednji ubica koji se nalazi u zatvoru biti pogubljen, kako bi svakog snašlo ono što vrede njegova dela, kako krvna krivica ne bi ostala narodu koji tu kaznu nije tražio; jer se on može smatrati kao učesnik u toj javnoj povredi pravde.³⁹

„Sudska kazna, koja je različita od prirodne, kojom porok sam sebe kažnjava i na koju se zakonodavac uopšte ne obazire, ne može se nikad izreći samo kao sredstvo da se neko drugo dobro unapredi, za samog zločinca ili za građansko društvo, nego uvek mora biti izrečena protiv njega zato što je počinio zločin; jer se s čovekom nikad ne može postupati samo kao sa sredstvom za namere nekog drugog i pomešati ga s predmetima stvarnog prava, od čega ga štiti njegova prirodna ličnost, mada, dakako, može biti osuđen da izgubi građansku. On se mora smatrati kažnjivim pre nego što se još i pomisli na to da se iz te kazne izvuče neka korist za njega samog ili njegove sugrađane.”⁴⁰

Pored ideje da se prestupnik mora kazniti isključivo zbog toga što je počinio prestup, bez obzira na moguću korist koju će društvo imati od toga, Kant se nije slagao sa farisejskim geslom *bolje da jedan čovek umre nego da propadne ceo narod*, već je tvrdio da ako propadne pravda, onda nema više nikakve vrednosti da ljudi žive na Zemlji.⁴¹ Na osnovu toga možemo zaključiti da je za Kanta pravda najviša vrednost koju je potrebno očuvati bez obzira na sve drugo.

Kant tvrdi da se smrtna kazna protiv osuđenih ubica treba sprovesti čak i ukoliko to neće poslužiti nikakvoj budućoj svrsi.⁴² To snažno sugerise da je Kant bio zastupnik čistog retributivizma, pre nego delimičnog ili kombinovanog, jer u opisanim okolnostima funkcija zastrašivanja uopšte ne mora da postoji. Ispostavlja se da je jedini razlog za pogubljenje ubica to da pravda bude zadovoljena (što predstavlja čisto retributivno obrazloženje), s obzirom na to da društvo ne bi imalo nikakve koristi u smislu zastrašivanja (odvraćanja) u slučaju ovog pogubljenja.⁴³

U nastavku argumentacije, kako bi podržao svoj stav da je za Kanta *cilj* kažnjavanja kontrola zločina, Šejd se poziva na Kantove stavove iz *Predavanja iz etike*, gde Kant piše sledeće:

„Sve kazne su ili zastrašivanje (odvraćanje), ili retributivne prirode. Kazne kojima se zastrašuje (odvraća od prestupa) jesu one kazne koje se izriču samo kako bi se osiguralo to da se zlo ne sme dogoditi ili počinuti. Retributivne kazne, međutim, jesu one koje se izriču zbog toga što se zlo već dogodilo. Kazne su

39 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 135

40 *Ibid.*, str. 133

41 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 133

42 Potter, N. T. Jr., 1998. *The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, Autonomy and Community: Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*, str. 177

43 *Ibid.*, str. 178

stoga sredstva ili sprečavanja zla ili kažnjavanja zla. Sve kazne koje sprovodi autoritet jesu po svom karakteru zastrašivanje (odvratanje), namenjene ili da odvrate samog počinioaca, ili da upozore druge njegovim primerom.”⁴⁴

„Moralne kazne pripadaju pravdi, dok su pragmatične kazne one koje pripadaju razboritosti zakonodavca. Moralne se sprovode zbog toga što se počinio prestup, dok se pragmatične sprovode kako se prestup ne bi ni načinio; one su sredstva za sprečavanje zločina. Sve kazne koje sprovodi vlast jesu pragmatične i njihov cilj jeste da ili isprave ili da prikažu primer drugima. Autoritet kažnjava, ne zbog toga što je zločin počinjen, već tako da se zločin ni ne sme počiniti. Ali svaki zločin, pored ove kazne, zaslužio je da bude kažnjen.”⁴⁵

III

Smrtna kazna

U ovom poglavlju razmotriću Kantovo afirmisanje smrtne kazne i prigovore koji mu se upućuju. Ukazaćunanačine na kojese Kantovo gledište može braniti od dva argumenta. Ipak, uviđam da postoji jedan problem u odstupanju od striktno primene retribucije. Tvrdiću da bi se smrtna kazna mogla smatrati još jednim izuzetkomod striktno retribucije, te ću predložiti doživotnu zatvorsku kaznu kao aletrnativu smrtnoj kazni. Ovom alternativom izbegava se problem neprovratnosti smrtne kazne.

Kant smatra da za namerno ubistvotreba primeniti striktnu retribuciju, teza ovaj zločin predlaže smrtnu kaznu. Na sledećim mestima u *Metafizici morala* Kant iznosi svoj stav o kazni za namerno ubistvo:

„Ukoliko je neko počinio ubistvo, on mora umreti... Čak i ukoliko će se građansko društvo zajedničkim sporazumom svih svojih članova raspustiti, poslednji ubica koji je ostao u zatvoru mora prvo biti pogubljen. Ali ako je ubio, on mora umreti.⁴⁶ Tu nema surogata za zadovoljenje pravde. Nema nikakve sličnosti između života, koliko god bedan on bio, i smrti, i nikakve sličnosti između zločina i odmazde, osim ako počinitelj nije sudski pogubljen (tj. ako odmazda nije smrtna kazna), ali bez ikakvog zlostavljanja koje bi čovečnost u njegovoj ličnosti moglo da učini jadnom. – Čak i kad bi se građansko društvo uz saglasnost svih članova rasturilo (npr. kad bi neki narod koji stanuje na nekom ostrvu zaključio da se razide i rasprši po celom svetu), morao bi poslednji ubica koji se nalazi u zatvoru biti pogubljen, kako bi svakog snašlo ono što vredi njegova dela, kako krvna krivica ne bi ostala na narodu koji tu kaznu nije tražio; jer se on može smatrati kao učesnik u toj javnoj povredi pravde.”⁴⁷

44 Kant, I. 1997. *Lectures on ethics*, United Kingdom: Cambridge University Press, str. 79

45 *Ibid.*

46 Kant, I. 1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 134

47 *Ibid.*, str. 135

„Pretpostavite: da je vrhovni sud... osudu izrekao ovako: neka svako ima slobodu izbora između smrti i teške robije: onda ja kažem da častan čovek bira smrt, a hulja robiju; to sa sobom nosi priroda ljudske duše. Jer onaj prvi zna za nešto što ceni više nego sam život: naime, čast; onaj drugi smatra život okaljan sramotom ipak još uvek boljim nego uopšte ne biti. Prvi je, pak, bez pogovora manje kažnjiv nego drugi, i tako se oni potpuno srazmerno kažnjavaju smrću dosuđenoj svima jednako; onaj blago, prema njegovom načinu osećanja, a ovaj surovo, prema njegovom; nasuprot tome, kad bi se bez izuzetka izricala kazna teške robije, onda bi onaj prvi bio kažnjen suviše surovo, a drugi za svoj nitkovluk isuviše blago; i tako je i ovde jednom broju zločinaca sjedinjenih u zaveru najbolji izravnjivač pred javnom pravdom smrt.”⁴⁸

Iz navedenih odlomaka može se uočiti da je Kant smatrao smrtnu kaznu jedinom adekvatnom kaznom za namerno ubistvo. On je tvrdio da je potrebno sprovesti kaznu za namerno ubistvo kako bi se na taj način ostvarila pravda, bez obzira na posledice ovakvog kažnjavanja. Takođe, Kant tvrdi da bi častan čovek, ukoliko je počinio namerno ubistvo, za svoju kaznu izabrao smrtnu. Iz toga sledi da je čast po Kantu vrednija od samog biološkog života.

Kantovo afirmisanje smrtne kazne interpretira se kao čisto retributivno. Ono i jeste retributivno, međutim, potrebno je uočiti jednu distinkciju između merei načina izvršenja ove kazne. Kada je reč o načinu, Kant ne tvrdi da država treba da primeni striktnu retribuciju i pogubi ubicu na isti način na koji je on ubio svoju žrtvu. To pokazuje da sama mera kazne u smislu stepena ili visine kazne jeste određena striktnom retribucijom, ali način izvršenja ove kazne nije. Kant u određenju načina sprovođenja ove kazne nije bio motivisan retributivnim principom, već nezavisnim principima koji leže u osnovi njegove etike. Ovi principi su u vezi sa poštovanjem ljudi, a ne sa pravdom, te nisu retributivni. Ali, nisu motivisani ni zastrašivanjem, odnosno odvracanjem od činjenja zločina. Zbog toga svakako ne bi bilo ispravno zaključiti da Kantova teorija kazne nije retributivna. Ovde je reč samo o meri i načinu sprovođenja kazne, dok je cilj i opravdanje, kao što se pokazalo, retributivno. Bilo je potrebno samo uočiti da se Kant u određivanju načina kažnjavanja rukovodi i ne-retributivnim principima.

Prigovori

Argument iz milosrđa i praštanja

Jedan problem sastoji se u tome što, kako to je to zapazio Merle⁴⁹, obzirom na to da su u slučaju prestupa dostupne opcije oprostaj i kažnjavnije, Kant ne pokazuje zašto bi prvu trebalo odbaciti. Ovom primedbom kritičari žele pokazati da Kant nije obrazložio zbog čega bi oprostaj trebalo odbaciti. Plauzibilan odgovor na argument iz milosrđa i praštanja

48 *Ibid.*

49 Merle, J. C. 2000. A Kantian critique of Kant's theory of punishment, *Law and Philosophy*, 19(3): 311–38

pruža Primorac u svojoj knjizi o retributivizmu.⁵⁰ Autor tvrdi sledeće: prvo, može se reći da princip milosrđa uopšte nije moralno načelo, odnosno da supererogacija nije dužnost; drugo, može se dopustiti da bude moralno načelo, ali ipak neprihvatljivo, zato što dolazi u sukob sa načelom pravednosti. U cilju postizanja pravde, pravne institucije moraju kazniti prestup. Autor takođe tvrdi da se ovaj argument koji se poziva na praštanje *zasniva na konfuziji dveju različitih relacija: relacije prestupnika i njegove žrtve, i relacije prestupnika i sudije*.⁵¹ Jedina osoba koja može oprostiti jeste sama žrtva; ni sudija, niti bilo ko drugi, ne može to učiniti i nema tu dužnost. Sa druge strane, jedina osoba koja može, i koja ima pravo da kazni, jeste sudija. Ukoliko bi to učinila žrtva to ne bi bila kazna već osveta. Na kraju, Primorac nudi jedan koherentistički protivargument: ukoliko se ne želi odustati od moralnih i socijalnih ideala jednakosti i demokratije, mora se prihvatiti i to da su *svaka dva ljudska života uvek jednako vredna*. A ukoliko je tako, uništenje jednog od njih je, sa stanovišta morala i prava, *svagda ekvivalentno* uništenju drugog.⁵²

Argument iz prava na život

Ovim prigovorom tvrdi se da, obzirom na to da je pravo na život neprikosnoveno, država ne sme da oduzme prestupniku život.⁵³ Pravo na život je neprikosnoveno pravo svakog ljudskog bića. S obzirom na to da je ovo pravo neprikosnoveno, država ne sme nikom da oduzima ovo pravo. Pogubljenjem se krši ovo pravo.

Naime, prema Kantu, uloga pravnih institucija ogleda se u tome da one obezbeđuju spoljašnju slobodu građanima. Međutim, pogubljenje ubice eliminiše život, a time i još jednu instancu slobode. Ovaj prigovor pogrešan je iz dva razloga. Prvo, prigovorom se dokazuje previše; svakom kaznom se narušava sloboda. Ukoliko se prihvati prigovor, negira se Kantova teorija kazne u celini, odnosno, morala bi se odbaciti sva opravdanja kazni, što znači da je argument usmeren protiv kažnjavanja uopšte. Međutim, nisu sva narušavanja slobode podjednako velika i relevantna. Drugo, svrha zakona nije da obezbedi slobodu prestupnika, već ostalih građana.⁵⁴ Prestupnik gubi pravo na spoljašnju slobodu kada prekrši zakon. Čineći zločin, on odustaje od svoje građanske ličnosti, a zajedno sa time i od svoje građanske nezavisnosti, kvaliteta koji se odnosi na posedovanje i odražavanje sopstvenih prava.⁵⁵ Kao takav, prestupnik gubi status građanina na kojeg se odnose pravni zakoni, te gubi pravo na zaštitu države. Pored toga, u građanskom stanju ne postoji pravo na život u apsolutnom smislu, jer je vrhovno dobro pravda. A ukoliko je osoba narušila pravdu zaslužuje odgovarajuću kaznu za svoj prestup.

50 Primorac, I. 1978. *Prestup i kazna: Rasprave o moralnosti kazne*, Beograd: NIP "Mladost", str. 30.

51 *Ibid.*, str. 32.

52 *Ibid.*, str. 180

53 Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. *Kantian Review*, 15, str. 11

54 *Ibid.*, str. 12

55 *MM* 6: 314, prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. *Kantian Review*, 15, str. 12.

Argumentom iz prava na život dalje se tvrdi da iako prestupnik gubi građansku ličnost, on ne gubi moralnu ličnost, ličnost koja poseduje dostojanstvo. Tada država prilikom pogubljenja ubice narušava njegovo dostojanstvo.⁵⁶ U ovom toku argumentacije dolazi do prelaza sa apsolutnog prava na život na apsolutnu vrednost izraženu našim statusom bića sa dostojanstvom. Dostojanstvo je složeni pojam, ali za potrebe diskusije dovoljno je reći da je dostojanstvo vrednost koju imaju ljudska bića zbog toga što su slobodna i autonomna bića. Međutim, prigovor prebacuje vrednost sa samog života na naše postojanje kao bića dostojna života, a to prebacivanje je nelegitimno. Dok se naše postojanje kao slobodnih bića smatra ciljem po sebi, iz toga ne sledi na su naši životi ciljevi po sebi. To što posedujemo dostojanstvo i to što je dostojanstvo apsolutna vrednost ne znači da je apsolutno vredan i život koji je preduslov posedovanja dostojanstva. Ovo sledi iz Kantovog shvatanja o tome šta znači postupati slobodno. Onaj ko poseduje slobodu, prema Kantu, jeste onaj ko je sposoban da poseduje i usvaja kao svoj cilj moralnu slobodu ili autonomiju, koju vrednuje iznad svog života i tako da žrtvuje svoje interese u tom cilju. Slobodna bića ne smatraju da njihov život ima apsolutnu vrednost i uviđaju slučajeve u kojima moraju odustati od svog života u službi moralnih ciljeva.⁵⁷ Život ima naročitu vrednost u onoj meri u kojoj služi našem moralnom postojanju. Ponekad očuvanje našeg moralnog postojanja zavisi od eliminacije našeg fizičkog postojanja. Drugim rečima, vrednost života je relativna. Kant je smatrao da je čovek dužan da žrtvuje svoj život, pre nego da osramoti ljudskost u sebi.⁵⁸ Kant o ovom prioritetu piše sledeće:

„Bolje je žrtvovati život nego izgubiti moralnost; nije nužno živeti, ali, nužno je da dok živimo, živimo časno, odnosno tako da smo dostojni toga; ukoliko ne živimo časno, nismo dostojni toga da živimo uopšte. Kada bismo živeli nečasno produžili bismo naš biološki život po cenu našeg moralnog života.”⁵⁹

Demonstracijom relativne vrednosti života pobija se prigovor iz prava na život na sledeći način: ukoliko život nema apsolutnu vrednost i nije cilj po sebi, ne postoji kategorička zabrana lišavanja života, niti apsolutno pravo na život. Pokazivanjem da ne postoji apsolutno pravo na život pokazuje se da se smrtna kazna ne može kritikovati za narušavanje ovog navodnog prava.

Argument iz nepovratnosti (neopozivosti) smrtne kazne

Jedan od najjačih argumenata protiv smrtne kazne jeste njena nepovratnost (neopozivost).⁶⁰ Sudije i porotnici su ljudi kao i svi drugi, pa stoga i sudovi povremeno greše.

56 Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian Review, 15, str. 13

57 prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian Review, 15, str. 13.

58 Col 27: 377, prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian -Review, 15, str. 17.

59 *Ibid.*, str. 18.

60 Primorac, I. 1978. *Prestup i kazna: Rasprave o moralnosti kazne*, Beograd: NIP "Mladost", str. 184

Najozbiljnije sudske greške su osude nevinih ljudi. Kada se otkrije da je počinjena takva greška, ona se može ispraviti, u celini ili bar donekle, ako je bila u pitanju ma koja kazna izuzev smrtne. Kod smrtne kazne takve mogućnosti nema: žrtva greškom dosuđene smrtne kazne ne može se podići iz groba. Nevino pogubljenom čoveku ne može se vratiti život, a time i nikakva odšteta. Dakle, greška se ni na koji način ne može ispraviti.⁶¹ Smrtna kazna je fundamentalno različita od ostalih zbog toga što je nepovratna.

Ovaj prigovor naročito pogađa Kantovu teoriju kazne, koja je retributivna, i prema kojoj je glavni cilj uspostavljanje pravde. Ukoliko je smrtna kazna nepovratna, to znači da država ne može ponovo uspostaviti pravednost, stanje koje je postojalo pre kažnjavanja.

Najjednostavnije formulisan, ovaj argument ima tri premise:

1. Pravne institucije bi trebalo da ukinu kazne koje ne omogućavaju ispravku greške, sve dok postoje druge dovoljno slične kazne.
2. Nepovratne kazne jesu one kazne koje ne omogućavaju ispravku.
3. Pogubljenje, i šteta ili gubitak koji ono prouzrokuje, jeste nepovratno.

Dakle, ukoliko je tačno da postoje kazne dovoljno slične pogubljenju, sledi da država treba da ukine smrtnu kaznu.⁶²

Jost u svom radu⁶³ brani ovaj argument i zastupa stav da je smrtna kazna uvek nepovratna. Prvo razmatra prigovore na ovaj argument.

U svom članku *Da li je smrtna kazna nepovratna* Majk Dejvis tvrdi da ova kazna nije nepovratna⁶⁴, i time napada treću premisu argumenta. Prvi korak u Dejvisovoj argumentaciji sastoji se u uvođenju distinkcije između dve vrste povratnosti koje on naziva *apsolutnom* i *supstancijalnom* povratnošću.⁶⁵ *Apsolutnom* povratnošću Dejvis naziva vrstu povratnosti koja će osobu koja se nepravedno osudila vratiti u *veoma slučajno* stanje u kojem se nalazila pre nego što joj je naneta kazna. Smrtna kazna je nepovratna u ovom smislu: pogubljena osoba ne može se oživeti. Međutim, i druge vrste kazni su *takođe* nepovratne u ovom smislu. Ne možemo vratiti unazad vreme baš kao što ne možemo oživeti pogublenu osobu; mesec dana provedenih u zatvoru mogu promeniti nečiji život na način koji se ne može poništiti, i nema načina na koji se nepravedno osuđenom zatvoreniku mogu vratiti godine života i ono stanje u kojem je bio pre zatvaranja. Dakle, ukoliko povratnost

61 *Ibid.*

62 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 321

63 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 321–340

64 Davis, M. 1984. Is the Death Penalty Irrevocable?, *Social theory and practice* 10(2):143-156, prema: Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 322

65 Prema Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 323

shvatimo u apsolutnom smislu, pogubljenje i svi drugi oblici strogih kazni jestu jednako nepovratni. Stoga se ovaj smisao povratnosti ne može koristiti kako bi se tvrdilo da smrtnu kaznu treba ukinuti jer je nepovratna.⁶⁶ Time bi se tvrdilo da treba ukinuti sve kazne, dok je prema Kantovom shvatanju, dužnost države da kažnjava prestupe.

Razmotrimo *supstancijalnu* povratnost. Dejvis pod *supstancijalnom* povratnošću podrazumeva nadoknadu pogrešno kažnjenoj osobi kao opoziv ili ukinućenjene kazne. Ideja je da država plaća odštetu osobi za počinjeno zlo i da joj se na taj način iskupljuje. Međutim, nije prihvatljiva ma kakva nadoknada⁶⁷, već supstancijalna povratnost podrazumeva najveću moguću adekvatnu kompenzaciju. Takva kompenzacija znači sve ono što država čini i što je u njenoj moći da nadoknadi nepravednu osudu.⁶⁸ Zatvorska kazna je svakako supstancijalno povratna. Jost tvrdi da bi većina ljudi prihvatila odštetu od sto hiljada dolara i uz to javno izvinjenje za nepravedno hapšenje i dva dana provedena u zatvoru. Sto hiljada dolara i javno izvinjenje ne poništavaju vreme provedeno u zatvoru – ne vraćaju nezakonitu osudu u stanje u kojem se nalazila pre osude – ali nepravedno osuđenoj osobi vraćaju dug za nezakonitu kaznu na zadovoljavajuć način za tu osobu. Dejvis tvrdi da je pogubljenje *takođe* povratno u ovom smislu, i da je treća premisa u argumentu iz nepovratnosti smrtne kazne netačna. Ukoliko je Dejvis u pravu, smrtna i zatvorska kazna se ne razlikuju u pogledu supstancijalne povratnosti, te je argument o nepovratnosti smrtne kazne netačan.

Međutim, s obzirom na to da pogubljena osoba ne može primiti kompenzaciju, pogubljenje nije supstancijalno povratno. Ovaj stav pretpostavlja da pogubljena osoba ne može primiti kompenzaciju, i da je kompenzacija sve što se podrazumeva pod povratnošću. Obe ove pretpostavke se mogu dovesti u pitanje. Dejvis ističe da ovo gledište pretpostavlja da se kompenzacija mora dati protivzakonito kažnjenoj osobi za vreme njenog života. Ova pretpostavka se tek treba dokazati ili se moraju pružiti argumenti koji podržavaju ovu pretpostavku.⁶⁹ Dejvis tvrdi da naša biografija, u obliku naših interesa, može postojati izvan našeg biološkog života, te nas smrt ne ograničava izvan povlastica i štete. Ukoliko se kompenzacija može izvršiti bez obzira na to što je osoba mrtva, tada se pogubljenim osobama može pružiti kompenzacija, iz čega sledi da smrtna kazna nije nepovratna.

Jost iznosi jedan primeru priloge ovom gledištu: samohrani otac radi dva posla kako bi omogućio svojoj ćerki odlazak na koledž. Njegov rad ukazuje na činjenicu da je svoj život posvetio jednom cilju: osiguravanju toga da njegova ćerka ima bolji život od njega samog. Nažalost, otac ima neizlečivu bolest i zna da će uskoro umreti. Potom je osuđen i izvršava se pogubljenje nad njim zbog ubistva koje nije počinio. Nakon njegovog pogubljenja, otkriva se da je on bio nevin. Država ga oslobađa optužbe i objavljuje njegovu

66 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 323

67 Osoba bi se, na primer, nakon 20 godina provedenih u zatvoru osećala uvređenom kada bi joj država umesto adekvatne kompenzacije dala vreću sitniša.

68 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 323

69 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 324

nevinost u svim medijima, obezbeđujući na taj način njegov ugled. Država plaća čovekovoj ćerki odštetu od milion dolara.⁷⁰

Smatram da Jostov primer pokazuje pre to da je država omogućila najveću moguću korist osobi koja je nepravедno pogubljena, pre nego što pokazuje da je država ponovo povratila pravdu nakon nepravедnog kažnjavanja. Smatram da se ovaj prigovor može koristiti samo protiv utilitarističkog opravdanja smrtne kazne, ali ne i retributivnog, prema kojem se država nakon nepravédnog kažnjavanja treba ponovo da uspostavi pravdu, a ne da omogući najveću moguću korist osobi koja je nepravédno kažnjena. Pored toga, Volter Glanon tvrdi da se kompenzacija sastoji u tome da živa osoba iskusi tu nadoknadu i da odštetu mora uključiti promene nećijih intrinzičnih svojstava. A ako je osoba mrtva to je nemoguće. Osoba mora iskusiti odštetu, što znači da osoba mora biti živa.⁷¹

Razmotrimo pretpostavku prema kojoj povratnost podrazumeva samo kompenzaciju i ništa više osim toga. Jost ovu pretpostavku osporava. On želi da pokaže zbog čega su argumenti u prilog povratnosti smrtne kazne pogrešni. Problem se po njegovom mišljenju sastoji upravo u tome što se povratnost ne može redukovati na kompenzaciju. Jost se slaže sa tvrdnjom da ukoliko je osoba nepravédno osuđena država treba da joj nadoknadi zbog toga. Država treba da joj omogući kompenzaciju, čak i ukoliko to ne može učiniti u potpunosti, već na način koji zadovoljava supstancijalnu povratnost. Međutim, kompenzacija nije jedino o čemu bi država trebalo da se pobrine. Prema Jostu, povratnostobuhvata kompletan skup praktičnih zahteva na koje se obavezuje pravni sistem koji je odgovoran za nezasluženno kažnjavanje.⁷²

Jostov argument je konceptualan i ima za cilj da pokaže da je pogubljenje nužno nepovratno. Pravne institucije kažnjavaju samo osobe koje su krive. To znači da pravne institucije moraju da isprave svaku načinjenu grešku i kažnjavanje nevinih osoba. Ukoliko to ne učine to podriva njihovu legitimnost. Drugim rećima, kada govorimo o povratnosti ona ne podrazumeva samo status nepravédno kažnjene osobe, kao što je to tvrdio Dejvis, već i status same institucije kažnjavanja.

Jostov argument je sledeći: Država ima zadatak da povрати osobu u slično stanje u onom u kojem je bila pre kažnjavanja. U slučaju pogubljenja to je nemoguće jer osoba nema kontrolu nad svojim životom⁷³, te smrtna kazna ne zadovoljava ovaj uslov. Oćigledno je da država može povratiti kontrolu nad vlastitim životom osobi koja je nepravédno zatvorena u zatvoru, ali ona *ne može* da povрати kontrolu nepravédno pogubljenoj osobi. Ovo je glavna poenta Jostovog argumenta iz nepovratnosti smrtne kazne. Čak i ukoliko priznamo da nepravédnopogubljena osoba može biti kompenzovana, ona ne može ponovo imati kontrolu

70 *Ibid.*, str. 325

71 Walter Glannon, "Persons, Lives, and Posthumous Harms," *Journal of Social Philosophy* 32, no. 2 (2001): 132, prema Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 331

72 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 336

73 Potpuna kontrola vlastitog života je nemoguća, te se podrazumeva najveća moguća kontrola koju ta osoba može imati, i koju je imala pre kažnjavanja.

nad svojim životom. Stoga ukoliko država nepravедno pogubi nekog, to znači da država ne ispunjava svoju dužnost da nepravедno kažnjenu osobu povrati u stanje u kakvom se nalazila pre kažnjavanja; država ne čini ono što bi trebalo za pogubljenu osobu. S obzirom na to da povratnost zahteva ispunjenje ove dužnosti, smrtna kazna je nepovratna.⁷⁴

Jostov argument pokazuje da država ne uspeva da ponovo uspostavi pravdu nakon što je osoba nepravедno pogubljena, jer ne omogućava osobi ono što je ona imala pre pogubljenja – kontrolu nad svojim životom. Dakle, država ne čini ono što bi trebalo u slučaju kada nepravедno kazni nevinu osobu – ne kompenzuje ovu osobu na adekvatan način.

Argument iz koherentnosti primene principa *ius talionis*

Ova strategija sastoji se u poricanju tvrdnje da načelo retribucije (odmazde) zahteva smrtnu kaznu, te se dovodi u pitanje koherentnost Kantove primene principa *ius talionis*.⁷⁵ Neki autori⁷⁷ tvrde Kant koristi različite koncepcije principa *ius talionis* (striktnu i ne-striktnu) da odredi kaznu za ubice i za druge prestupnike, ali ovu razliku ne uspeva da opravda. Stoga, Kantova tvrdnja da ubice treba da budu pogubljene može izgledati arbitrarna.

Za ubistvo Kant predlaže smrtnu kaznu, odnosno striktnu ili doslovnu primenu principa *ius talionis*. Sa druge strane, za zločine poput krađe, silovanja i sodomije, Kant predlaže ne-striktnu primenu *ius talionis*. Sarver je, na primer, smatrao ove dve verzije inkompatibilnim, i tvrdio je da Kant mora usvojiti ne-striktnu verziju, zbog toga što je ova verzija univerzalnije primenljiva na zločine. To začin da, prema Sarveru, princip *ius talionis*, ispravno shvaćen, ne zahteva primenu smrtne kazne.⁷⁸

Međutim, Jost⁷⁹ je u svom radu pokušao da pokaže kako se Kant može odbraniti od ovog prigovora, ukazujući na to da tvrdnja da ubice treba da budu pogubljene *imprima facie* karakter. Kantova ideja je da odnos između zločina i kazne treba da bude zasnovan na proporcionalnosti. Proporcionalnost, između ostalog, može značiti jednakost, ravnotežu, sličnost, uniformnost i konzistentnost. U nekim slučajevima (kao u slučaju ubistva i sprovođenja smrtne kazne za ovaj zločin) reč je doslovnoj sličnosti (jednakosti) između

74 Yost, B. S. 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*, Volume 42, Issue 3, str. 339

75 Sarver 1997, prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. *Kantian Review*, 15, str.1.

76 Npr. kada je reč o silovanju, izgleda da za ovaj prestup nije u redu vratiti istom merom, te Kant kao kaznu predlaže kastraciju; takođe, novčana kazna će više pogoditi siromaha u odnosu na bogataša, te se u nekim slučajevima novčana kazna može zameniti fizičkim radom. Važno je da kazna u istoj meri pogađa i počinioaca i žrtvu. Međutim, ova interpretacija se ne primenjuje u slučaju ubistva. Jer, prema Kantovom shvatanju, ne može biti nikakve srazmere između ma koliko bednog i mučnog života i smrti, pa prema tome ni između ubistva i bilo koje kazne izuzev smrtne. (Primorac, I. 1978:20)

77 Na primer Sarver, V. T. 1997. 'Kant's purported social contract and the death penalty', *Journal of Value Inquiry*, 31(4): 455–72

78 Sarver, V. T. 1997. 'Kant's purported social contract and the death penalty', *Journal of Value Inquiry*, 31(4): 455–72, prema: Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. *Kantian Review*, 15, str. 23

79 Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. *Kantian Review*, 15, str. 5.

zločina i kazne. Ovaj smisao sličnosti je *striktna retribucija*. Međutim, Kant u *Antropologiji u pragmatičkom pogledu* opisuje proporcionalnost kazne i kao ravnotežu, što je *ne-striktna proporcionalna retribucija*.⁸⁰ Ovu vrstu retribucije treba primeniti na zločine poput krađe, sodomije ili silovanja.

Striktano shvatanje retribucije leži u osnovi Kantovih stavova u pogledu smrtne kazne. Jost tvrdi da za teže zločine treba primeniti striktnu retribuciju (odmazdu) zato što se sa povećanjem zločina povećava i nepravda, pa tako i kazna. Jostov argument je sledeći: Ukoliko je ubistvo jedan od najtežih zločina, sledi da je to *prima facie* razlog za korišćenje striktna retribucije i pogubljenje ubice. Zdrav razum nam govori da je ubistvo jedan od najtežih zločina jer uništava život, a život je najvrednije što ljudsko biće poseduje.⁸¹ Na osnovu toga Jost zaključuje da smrtnu kaznu, kao najteži oblik kazne, treba primeniti na ubistvo, kao na najteži oblik zločina. Pored toga, Jost dodaje da ukoliko bi se ubistvo kao najteži zločin kaznio ma kojom drugom kaznom različitom od smrtne (što bi predstavljalo ne-striktnu primenu retribucije), država bi rizikovala da odabrana kazna bude arbitrarna. Pošto je namerno ubistvo najteži zločin, svaka druga kazna osim smrtne bila bi proizvoljna. Jost tvrdi da je prema Kantu najbolji način da se izbegne nepravda prilikom kažnjavanja sprovođenje kazne koja je u skladu sa striktnom primenom retribucije. Po Jostu to ne znači da država sve prestupe treba da kažnjava u skladu sa striktnom retribucijom, već samo ubistvo. Po mom mišljenju, Jostova argumentacija nije sasvim ispravna. Zbog čega?

Prvo, prema Kantu sam život nije najvrednije što čovek poseduje, već je život vredan u zavisnosti od toga šta sa njime učinimo. Takođe, vrednije od samog života je po Kantu dostojanstvo, čast i sloboda.⁸²

Drugo, može se tvrditi da Kant nije smatrao da u slučaju namernog ubistva treba primeniti sasvim striktnu, odnosno doslovnu retribuciju, jer bi takva odmazda zahtevala da se ubica pogubi na isti način na koji je on ubio svoju žrtvu. Međutim, zbog principa poštovanja osoba i njihove ljudskosti, nije moguće primeniti sasvim striktnu odmazdu. Na primer, za ubistvo mučenjem nije moguće smrtnu kaznu sprovesti na isti način jer se osoba tada ne bi poštovala i ne bi se prema njoj postupalo kao prema racionalnom, slobodnom stvorenju koje poseduje čast i dostojanstvo. To pokazuje da nije sasvim izvesno da striktna primena retribucije leži u osnovi Kantovih stavova u pogledu smrtne kazne. Iako, prema Kantu, ubistvo treba kazniti ubistvom, samo pogubljenje ne treba sprovoditi na isti način.

Treće, Jost argumentuje da ubistvo znači uništenje slobode i moralnosti iz sveta. Pozivanjem se na ovu tvrdnju, može se braniti i zabrana smrtne kazne jer ova kazna takođe predstavlja *istrebljenje* slobode i moralnosti iz sveta.

Četvrto, nakon što se ispostavilo da Kant nije smatrao da za namerno ubistvo treba primeniti striktnu retribuciju, ostaje *ne-striktna proporcionalna retribucija*. Tada se

80 MM 6: 332, prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian Review, 15, str. 5.

81 A 7: 276, prema Yost, Benjamin S. 2010. *Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered*. Kantian Review, 15, str. 9.

82 Rohlf, Michael, "Immanuel Kant", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/kant/>

postavlja pitanje da li iz ove primene retribucije sledi smrtna kazna ili postoji mogućnost za predlog druge kazne. Da li iz teza retributivizma sledi nužno afirmisanje smrtno kazne?

Da smrtna kazna ne sledi nužno iz teza proporcionalnog retributivizma pokazao je Vuković u svom radu⁸³. Naime, ovaj autor eksplicira ideju da ne postoji pojmovna veza između teza retributivizma: teze da srazmeru između prestupa i kazni treba utvrđivati koordiniranjem njihovih skala, i teze da srazmeru treba doslovno ustanovljavati samo u slučaju ubistva sa predoumišljajem, zbog čega najviše mesto na skali kazni mora zauzeti smrt. Proporcionalna (ne-striktna) primena *ius talionis*-a ne određuje koji bi prestupi i kazne trebalo da zauzmu najniže, a koji najviše mesto na svojim skalama, zbog čega između prve i druge teze nema pojmovne veze: možemo bez protivrečnosti da zamislimo skalu kazni na čijem bi vrhu, umesto pogubljenja, stajala višegodišnja ili doživotna robija.

Druga teza se, zbog toga, ne može dedukovati iz prve, već mora biti podržana dodatnim, nezavisnim razlozima. Prvi takav razlog jeste pretpostavka da je vrednost svakog ljudskog života ista. Ovaj razlog, međutim, ne isključuje samerljivost između oduzimanja života i oduzimanja slobode, odnosno zatvorske kazne.⁸⁴ Da bi se ta mogućnost uklonila, potrebno je uvesti dodatnu pretpostavku po kojoj je vrednost života veća od vrednosti bilo koje druge stvari, uključujući tu i slobodu. Međutim, Vuković tvrdi da nije izvesno da ljudski život mora biti vredniji od svih drugih stvari.⁸⁵ To je bilo mišljenje i samog Kanta, koji je smatrao da najvišu vrednost imaju dobra volja, čast i dostojanstvo ličnosti, a ne sam biološki život. Pored toga, time bismo jednako mogli da pravdamo i suprotni zahtev za ukidanjem smrtno kazne.

Drugu pretpostavku zato treba preformulisati i ublažiti. Najbolji način da se to učini jeste da se kaže da život za jednu osobu ima *posebnu*, nesamerljivu vrednost zato što predstavlja uslov pod kojim bilo koja druga stvar za nju može imati vrednost. To znači da je život za svakog čoveka uslov posedovanja bilo koje druge vrednosti, zbog čega su onome kome je oduzet istovremeno oduzete i sve druge vrednosti koje bi mogao posedovati.⁸⁶ Međutim, ni tada ne bi sledio zaključak da na osnovu retributivističkih teza nužno sledi smrtna kazna, jer srazmeru između prestupa i kazne u tom slučaju ne bi trebalo utvrđivati na osnovu vrednosti samog života, koja bi odista bila jednaka u svakom slučaju, već na osnovu veličine drugih vrednosti čije posedovanje život omogućava. Tada bi, međutim, rezultat njihovog sameravanja bio različit u različitim prilikama pa bi, primera radi, bilo nesrazmerno i otud nepravedno osuditi na smrt mladog, lepog i bogatog plemića zato što je iz obesti ubio starog, siromašnog i bolesnog kmeta.⁸⁷ Prema Kantu su pred zakonom svi građani jednaki, te se zakoni moraju jednako odnositi na sve, bez obzira na ove razlike.

83 Vuković, I. Smrtna kazna: osvrt na jednu raspravu, *Riječko-beogradski susreti*, str. 5-17

84 *Ibid.*, str. 11

85 Sa ovom tvrdnjom složili bi se svi oni koji više cene svoju imovinu od svog života, oni koji zbog posebnog uzbuđenja rizikuju svoj život pa skaču padobranom, voze brza kola ili se penju na Himalaje. kao i svi borci koji su spremni da svoj život menjaju za svoje dostojanstvo i za dostojanstvo i slobodu svojih bližnjih, svi naučnici koji svoje živote žrtvuju radi opšteg napretka u saznanju istine, i uopšte uzev svi koji veruju da postoji nešto vrednije od njihovog ličnog života. (Vuković, str. 12)

86 Vuković, I. Smrtna kazna: osvrt na jednu raspravu, *Riječko-beogradski susreti*, str. 12

87 *Ibid.*

Najzad, Vuković tvrdi da kada ograničavaju načine izvršenja smrtne kazne, retributivistima se može prebaciti da su nedosledni i da odustaju od svog polaznog zahteva za srazmerom. Jer kako smrt vešanjem može biti srazmerna sadističkom ubistvu? Motivi koji se iza ovog odustajanja kriju, po svojoj prilici više spadaju u korpus religijskog milosrđa ili humanističkog utilitarizma, nego u tradiciju retributivizma.⁸⁸

Smatram da Vukovićev argument pokazuje da smrtna kazna zaista ne mora nužno slediti iz teza proporcionalnog retributivizma. Poslednja tvrdnja je, međutim, sporna. Primena striktno retribucije u pogledu načina kažnjavanja u nekim slučajevima je zaista neprihvatljiva sa moralne tačke gledišta, odnosno, iz Kantove perspektive, zbog principa poštovanja osoba. To su slučajevi mučenja i nasilnog ubistva. Sadističko ubistvo se zbog moralnih principa i poštovanja osoba ne može kazniti smrću na isti način. Osnovni princip moralnosti za Kanta je kategorički imperativ. Njegova druga formulacija glasi:

Postupaj tako da čoveštvo u svojoj ličnosti kao i u ličnosti svakog drugog čoveka uvek upotrebljavaš u isto vreme kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.^{89,90} Ukoliko ovu formulaciju primenimo na postupak kažnjavanja, zahteva se da nikog prilikom kažnjavanja ne koristimo kao puko sredstvo.⁹¹ Kant je odbacio mučenje kao oblik izvršenja kažnjavanja, tvrdeći da kazna mora biti oslobođena ma kog pogrešnog tretiranja ljudi.⁹² Ipak, ovi razlozi zaista nemaju retributivnu osnovu.

Alternativa smrtnoj kazni – doživotna zatvorska kazna

Smatram da Jost nije pružio adekvatan odgovor na prigovor iz koherentnosti primene principa *ius talionis*. Kant je koristio striktnu i ne-striktu verziju kako bi odredio odgovarajuće kazne za različite zločine a da pri tom nije obrazložio zbog čega u jednom slučaju predlaže striktnu, a u svim drugim ne-striktu retribuciju. Takođe, u odgovoru na prethodni prigovor, pokazalo se da se za namerno ubistvo ne primenjuje striktna retribucija u strogom smislu. To ostavlja mogućnost da se ubistvo ne kazni istom merom, već sličnom. Na taj način ostaje prostor za predlog druge kazne za ovaj zločin.

Kada je reč o primeni *ius talionis*-a jasna je zabrana korišćenja striktno retribucije u slučajevima krađe, silovanja i sodomije zbog moralnih principa i poštovanja osoba. Međutim, nije li i ubistvo još jedan takav slučaj? Ukoliko silovanje ne treba kazniti silovanjem, zbog čega bi ubistvo trebalo kazniti ubistvom?

88 *Ibid.*, str. 13

89 Kant, I. 2008. *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: Dereta, str. 74.

90 Ova formulacija ne isključuje tretiranje ljudi kao sredstava za dolaženje do ciljeva, već tretiranje ljudi *isključivo* kao sredstava i naglašava ljudskost kao glavnu dimenziju međuljudskih odnosa. Pod ljudskošću (čoveštvom) podrazumeva se ono po čemu se ljudi razlikuju od drugih životinja, a to je sloboda volje; dakle, reč je o poštovanju ljudi kao slobodnih i racionalnih bića.

91 Kant je smatrao da su sve ove formulacije kategoričkog imperativa međusobno ekvivalentne. Neki autori su pokušali doesti u pitanje ovu tvrdnju, međutim, za potrebe rada nije bilo potrebno dublje upuštanje u ovu raspravu.

92 Potter, Nelson T. Jr., 1998. The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, *Autonomy and Community: Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*, str. 180

Lako je razumeti da kazna ne sme prekoračiti granice onoga što je adekvatno i odgovarajuće, a ako se to desi, tada to predstavlja kršenje moralnih prava osobe kojoj se nanosi kazna. Međutim, teže je razumeti zbog čega *slabija* kazna nije dozvoljena. Na koji način i zbog čega bi predstavljalo kršenje ma čijih prava kada bi se ubica osudila na doživotnu zatvorsku kaznu?

Može se tvrditi da to nije slučaj zbog principa jednakosti. Međutim, ovaj princip nije uzet u obzir ni u slučajevima krađe, silovanja i sodomije, i, prema mom mišljenju, trebalo bi dodati *ubistvo*. Umesto smrtne kazne, mogla bi se presuditi doživotna zatvorska kazna, koja bi bila u skladu sa Kantovim moralnim idejama i poštovanjem osoba. Dodatno, ovaj oblik kazne (doživotna zatvorska kazna) izbegava najjači prigovor, argument iz nepovratnosti kažnjavanja (argument iz nepovratnosti smrtne kazne). Doživotnu zatvorsku kaznu smatram adekvatnijom od smrtne kazne zbog toga što: (1) nije nepovratna; (2) osoba se kažnjava proporcionalno jer ne umire (osoba koja umire ne suočava se sa posledicama svog prestupa, kao što to čini kada je kažnjena doživotnom zatvorskom kaznom); osoba kažnjena doživotnom zatvorskom kaznom iskušava posledice svog prestupa i nosi se sa njima.

Jedan mogući prigovor na odabir doživotne zatvorske kazne mogao bi biti taj da je i ova vrsta kazne u izvesnom smislu arbitrarno odabrana. Mislim da bi ovo bio prigovor protiv svake kazne koja nije određena primenom striktno retribucije. Tada bi se doveo u pitanje izbor svih kazni.

Zaključak

Cilj prvog i drugog dela rada bio je razmotriti Kantove stavove o kažnjavanju i ispitati u kojoj su meri oni retributivne prirode. U trećem delu rada bavila sam se Kantovim afirmisanjem smrtne kazne, prigovorima na ovo afirmisanje, i najzad, predložila sam alternativu ovoj kazni.

Kada je reč o smrtnoj kazni, ispostavilo se da ovaj oblik kazne može zameniti doživotna zatvorska kazna. Alternativa smrtnoj kazni proističe iz nekoherentnosti u primeni principa *ius talionis*. Budući da kritičari tvrde da je izbor arbitraran (tj. odluka za koje će se zločine, a za koje ne, primenjivati striktna retribucija), predložila sam da se striktna retribucija ne primenjuje ni za jedan zločin, već umesto nje proporcionalna. Ovo bi mogao biti jedan kantovski pristup kažnjavanju. Doživotna zatvorska kazna izbegava prigovor iz nepovratnosti kažnjavanja (argument iz nepovratnosti smrtne kazne) i u skladu je sa osnovnim principima Kantove etike.

Marina Budić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Literatura:

- Bedau, Hugo Adam and Kelly, Erin, "Punishment", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/punishment/>
- Brooks, T. 2005. Kantian Punishment and Retributivism: A Reply to Clark. *Ratio* 18 (2), str. 237-245
- Byrd, B. S. 1989. Kant's Theory of Punishment: Deterrence in Its Threat, Retribution in Its Execution, Source: *Law and Philosophy*, Vol. 8, No. 2, str. 151-200
- Corlett, A. J. 2013. *Responsibility and Punishment*, Library of Ethics and Applied Philosophy, Volume 34
- Falls, M. M. 1987. Retribution, Reciprocity, and Respect for Persons, *Law and Philosophy*, Vol. 6, No. 1, str. 25-51
- Hill, T. E. 1997. Kant on punishment: a coherent mix of deterrence and retribution, *Jahrbuch für Recht und Ethik: Annual Review of Law and Ethics* 5, str. 291-314
- Johnson, Robert, "Kant's Moral Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/kant-moral/>
- Kant, I.
1997. *Lectures on ethics*, United Kingdom: Cambridge University Press
1993. *Metafizika morala*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
2008. *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: Dereta
- Krivični zakonik Republike Srbije, Službeni glasnik, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014
- Landa, D. 2009. On the Possibility of Kantian Retributivism, *Utilitas* 21 (3):276-296
- Merle, J. C. 2000. A Kantian Critique of Kant's Theory of Punishment, *Law and Philosophy*, Vol. 19, No. 3, str. 311-338
- Potter, N. T. Jr.,
1998a. The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, *Autonomy and Community: Readings in Contemporary Kantian Social Philosophy*, str. 169-190, State University of New York Press
1998b. The Principle of Punishment Is a Categorical Imperative, *Faculty Publications - Department of Philosophy*. Paper 22. str. 169-190
- Primorac, I. 1978. *Prestup i kazna: Rasprave o moralnosti kazne*, Beograd: NIP "Mladost"
- Rauscher, Frederick, "Kant's Social and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/kant-social-political/>
- Rohlf, Michael, "Immanuel Kant", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/kant/>
- Sarver, V. T. 1997. 'Kant's purported social contract and the death penalty', *Journal of Value Inquiry*, 31(4): 455-72

- Scheid, D. E. 1983. Kant's Retributivism, *Ethics*, Vol. 93, No. 2, str. 262-282
- Svendsen, L. H. 2010. *The Philosophy of Cruelty*, Dalkey archive press, Champaign and London
- Vuković, I. Smrtna kazna: osvrt na jednu raspravu, *Riječko-beogradski susreti*, str. 5-17
- White, M. D. 2011. *Retributivism: Essays on theory and policy*, Oxford University Press
- Yost, B. S.
 2010. Kant's Justification of the Death Penalty Reconsidered. *Kantian Review*, 15, str. 1-27
 2011. The Irrevocability of Capital Punishment, *Journal of Social Philosophy*,
 Volume 42, Issue 3, str. 321–340
- Zaibert, L. 2006. *Punishment and Retribution*, Ashgate Publishing Company

Kant's Retributivism and the Death Penalty

(Summary)

The paper deals with Kant's notion of punishment in general, as well as one specific form of punishment, namely, the death penalty. In the first part of the article we will examine, Kant's views on punishment as well as an extent to which it is retributive. According to Kant's view, offenders should be punished exclusively for having committed an offense (retribution), and proportionally to the crime committed (*ius talionis*). In recent literature, there are interpretations that indicate Kant's criminal theory is not completely retributive, but rather combined, so that it contains elements of retribution and intimidation. If we clearly outline the goal, justification and extent of punishment, the purpose and justification of forming the state (time and punishment), we will make sure that these interpretations are incorrect. The paper shows that Kant retribution determines the goal and justification of punishment, that the reason and justification of the state (and punishment) is the achievement of justice, that is, the preservation of individual freedoms of citizens on an equal footing, while the control of crime should be understood as the achievement of this goal. Also, one needs to bear in mind the distinction between the factual and the normative level - Kant claims that a person should be punished exclusively for having committed the offense, although her punishment simultaneously intimidates or deters the offense of another citizens, which is a factual claim. The theory of punishment prescribes the goal and justification of punishment, which falls within the normative domain, and in Kant's opinion, it is fundamentally retributive. It is also necessary to take into account another distinction that Kant introduces, which is the distinction between the noumenal and phenomenal spheres of existence. Justice is a noumenon or an idea, that the state pursues to achieve, while it is realized or made into a phenomenon when the state applies laws and penalties in a particular community. Intimidation or control of crime is part of the realization of justice in the empirical world. The second part deals with Kant's affirmation of the death penalty, objections to this affirmation, and ultimately, an alternative to this punishment is proposed. The alternative to the death penalty stems from incoherence

in the application of the ius talionis principle. That could be one Kantian approach to punishment. A lifetime imprisonment argument avoids the objection of irreversibility of punishment (the argument from the irrevocability of the death penalty) and is in line with the basic principles of Kant's ethics.

Keywords: Kant, the theory of punishment, retribution, honor, dignity, the death penalty